

7. Костюк К. Н. Православний фундаменталізм / К. Н. Костюк // Поліс. – 2000. – № 5. – С. 133–154.

8. Костюк К.: Три портрета. Соціально-етическіе воззрения в Русской Православной Церкви конца XX века (митрополит Иоанн Снычев, протоиерей Александр Мень, митрополит Кирилл) // <http://www/civitasdei.boom.ru/person/dreinamen.htm>.

9. Марчишак А. Православний фундаменталізм як відповідь на глобалізацію / А. Марчишак // Наукові записки. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія: Зб. Наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – №14. – С. 152–158.

10. Мень А. Культура и духовное восхождение / А. Мень. – М.: Искусство, 1992. – 456с.

11. Ориген. Против Цельса; Пер. с греч. / Ориген. – М.: МГУ, 1996. – 336с.

12. Річинський А. В. Проблеми Української релігійної свідомості / Упорядники А. Колодний, О. Саган. – Терн.: Укрмедкнига, 2002. – 448с.

13. Саган О. Н. Вселенське православ'я: суть, історія, сучасний стан / О. Н. Саган. – К.: Світ Знань, 2004. – 912с.

14. Симоненко П. Комуністи про церкву та її роль у житті України / П. Симоненко // Голос України. – 1999. – 26 травня.

15. Флоровський Г., прот. Догмат и история / Г. Флоровський – М.: Изд-во Свято-Владимирского Братства. – 1998. – 487с.

16. Церква і світ на початку третього тисячоліття. Декларація Ювілейного Помісного Собору Української православної Церкви Київського Патріархату 9-10 січня 2001 р. (документи і матеріали). – К.: Вид. відділ Укр. Пр. Церкви Київського Патріархату, 2001. – 60с.

Н.В.Ищук

ЭТАТИЗМ КАК РЕЛИГИОЗНОЕ УЧЕНИЕ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ ИДЕОЛОГИЯ

В статье исследуется ценностная парадигма этатизма в единстве догматической и политической составляющих. Посредством ретроспективного анализа раскрываются механизмы трансформации универсалистских и патриотических интенций христианства в этатистскую идеологию. Обосновываются наиболее значимые проявления этой идеологии с позиций их влияния на духовную ситуацию современного общества и авторитет самой церкви.

N.Ishchuk

ETATISM AS A RELIGIOUS DOCTRINE AND POLITICAL IDEOLOGY

This article examines the paradigm of values of etatism in the unity of dogmatic and political components. The mechanisms of transformation of universalist and patriotic intentions of Christianity into the etatist ideology are revealed through a retrospective analysis. The most important manifestations of this ideology are grounded in terms of their influence on the spiritual situation of modern society and the authority of church.

УДК 161.226

Л.С. Кондратюк

РОЛЬ НЕПРЯМИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ У КОМУНІКАТИВНОМУ ДИСКУРСІ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті розкриваються основні проблеми теорії мовленнєвих актів та представлений поглиблений аналіз непрямих мовленнєвих актів і теорії значень.

Вступ

До найпростіших випадків вираження значення в мові відносяться такі, відповідно до яких мовець, вимовляючи деяке висловлювання, має на увазі буквально те, що він говорить. У таких випадках відбувається наступне: мовець прагне здійснити певний іллокутивний вплив на слухача, він прагне здійснити це, спонукаючи слухача впізнати його намір, зробити такий вплив, нарешті він спонукає слухача впізнати цей намір з опорою на наявні у слухача знання про правила, які є необхідними для створення висловлювання загалом. Така теза виражає семантичну простоту, що властива не усім висловлюванням у природній мові.

Клас розбіжності значення буквального висловлювання і значення промовленого доповнюють непрямі мовленнєві акти. Промовляючи «Я хочу, щоб ви це зробили», маючи на увазі попросити слухача зробити щось, я висловлюю певне твердження, яке перш за все є проханням, вираженим за допомогою висловлювання. Іноді мовець промовляє речення, маючи на увазі безпосередньо те, що він говорить, проте одночасно має на увазі іншу іллокуцію з іншим позиційним змістом. Так, відомий англійський дослідник Дж. Серл [7, 8] акцентує увагу на тому, що в таких випадках метою промовленого є прохання, висловлюючись по-іншому, мовець прагне дати зрозуміти слухачеві, що до нього звертаються із проханням, до того ж він має на меті зроби-

ти це спонуканням слухача до розпізнання його намірів зробити це. Саме такі мовленнєві акти, які є не прямими є предметом розгляду в даній статті, тобто випадки, коли один іллокутивний акт здійснюється опосередковано, шляхом здійснення іншого.

Аналіз досліджень і публікацій

Питання щодо проблеми значення є актуальними по сьогодні, оскільки не вирішено залишається ціла низка проблем, наприклад взаємозв'язок метафори та ідіоми (Р. Моран, М. Девіс), мовчазні характеристики буквально використаних висловлювань, що розуміються як метафорична предикація (М. Брегман). Практичним застосуванням метафори, її функціями у природній мові займаються Дж. Лакофф, М. Джонсон. Метафору як вісь спілкування у суспільстві досліджує і Р. Якобсон, так само, як і інші представники Празької школи. Відомим вітчизняним дослідником теорії мовленнєвих актів та метафори є К. Жоль.

Постановка завдання

Основним питанням заданого вектору дослідження є наступне: який спосіб мовець може за допомогою деякого висловлювання виражати не тільки те, що воно безпосередньо означає, а й децю відмінне. Значення висловлювання має також бути зрозумілим слухачам, тому проблема, яка виникає, багато у чому зводиться до питання про те, у який спосіб стає можливим розуміння слухачем непрямом-

го мовленнєвого акту, тоді як те, що зрозуміле, і те, що почуте висловлювання означає дещо більше. Крім того, дана проблема має певні ускладнення, визначені Дж. Серлем, як, наприклад, деякі висловлювання стають конвенціональним засобом вираження непрямих прохань. Так, у випадку висловлювання «Не могли б ви дістати сіль?» або «Я був би вам вдячний, якби ви зійшли із моєї ноги». Потрібна деяка винахідливість, щоб уявити собі ситуації, у яких дані висловлювання не були б проханнями.

На передній план була висунута така гіпотеза: у непрямих мовленнєвих актах мовець передає слухачеві більше змісту, ніж той, який він реально повідомляє і він робить це, спираючись на загальні фонові знання, як мовні, так і не мовні, а також на загальні здібності розумного міркування, наявність яких передбачається мовцем. Науковий апарат, необхідний для пояснення непрямого аспекту в непрямих мовленнєвих актах, містить теорію мовленнєвих актів, деякі загальні принципи кооперативного мовленнєвого спілкування, загальні фонові знання мовця й слухача, а також здатність слухача висновувати умовиводи.

Доцільним є аналіз непрямого мовленнєвого акту на прикладі через наступний діалог:

- Давай підемо у кіно сьогодні ввечері. (А)
- Я повинен готуватися до іспиту. (В)

Речення А є однозначною пропозицією зробити певну дію. Висловлювання В, у даному контексті, як правило, є відхиленням пропозиції піти у кіно, однак не в буквальному значенні ствердження В, яке безпосередньо означає заплановану дію, а не відхилення запрошення у кіно. До прикладу, якби відповіддю на пропозицію піти у кіно було ствердження «я повинен зашнурувати черевики», однотипне з висловлюванням В використаного прикладу, то це не означало б відхилення запрошення. Отже, питання полягає у тому, у який спосіб мовець А розуміє, що речення В є відхиленням його пропозиції зробити певну дію. Дане питання становить частину іншого – як забезпечується можливість для В передбачати або мати на увазі, що його висловлювання є відхиленням запрошення? Для подальшого аналізу потрібне введення наступної термінології: «первинний іллокутивний акт» та «вторинний іллокутивний акт». Первинний іллокутивний акт здійснюється у висловлюванні В і є відхиленням запрошення А піти у кіно, однак В досягає цього за допомогою здійснення вторинного іллокутивного акту про ствердження того, що він повинен готуватися до іспиту. Отже, ми можемо стверджувати, що вторинний іллокутивний акт має буквальне значення, на відміну від первинного. Припустимо, що ми знаємо, у який спосіб А розуміє вторинний іллокутивний акт, посилаючись на промовляння даного висловлювання, однак залишається питання, у який спосіб він розуміє не буквальний первинний іллокутивний акт на основі розуміння буквального вторинного іллокутивного акту.

Послідовність кроків, необхідних для виведення первинної іллокуції з буквальної іллокуції можна встановити у наступному вигляді:

Крок 1. Я пропоную щось В і у відповідь на цю пропозицію він висловив твердження, що містить у собі інформацію про те, що він повинен готуватися

до іспиту (факти, що стосуються діалогу, розглянутого нами як приклад вище).

Крок 2. Я припускаю, що в рамках даного діалогу В поводить за законами взаємодії і, що, отже, його репліка задумана як релевантна (принципи кооперації в мовленнєвому спілкуванні).

Крок 3. Релевантна відповідь повинна мати один із наступних типів: прийняття пропозиції, її відхилення, зустрічна пропозиція, її обговорення і таке інше (теорія мовленнєвих актів).

Крок 4. Однак, буквальне висловлювання В не належить до жодного із цих типів і таким чином, не є релевантною відповіддю (умовивід на основі кроків 1 і 3).

Крок 5. Отже, він, імовірно, має на увазі щось більше, ніж він безпосередньо висловив. Звертаючи увагу на те, що його репліка релевантна, висновуємо, що його первинна іллокутивна мета повинна відрізнятися від його буквальної іллокутивної мети (умовивід на основі кроків 2 і 4). Цей крок має вирішальний зміст. Якщо слухач не дотримується деякої стратегії побудови умовиводів для встановлення того, коли первинні іллокутивні цілі відрізняються від буквальних іллокутивних цілей, то в нього немає засобів для розуміння непрямих іллокутивних актів.

Крок 6. Я знаю, що підготовка до іспиту, зазвичай, забирає багато часу в межах одного вечора і я знаю, що відвідування кінотеатру також звичайно забирає багато часу у межах одного вечора (фактологічна фонові інформація).

Крок 7. Отже, він очевидно, не може піти в кіно і готуватися до іспиту в межах одного вечора (умовивід на основі кроку 6).

Крок 8. Передумовою для сприйняття деякої пропозиції є здатність здійснити акт, який буде предиктованим змісту висловлювання (теорія мовленнєвих актів).

Крок 9. Відповідно, я знаю, що він сказав щось, із чого випливає, що він, імовірно, не може прийняти моє запрошення (умовивід на основі 1, 7 і 8).

Крок 10. Отже, його первинна іллокутивна мета є, імовірно, відхиленням запрошення (умовивід на основі кроків 5 і 9).

Слід зазначити також, що останній умовивід носить можливий характер, адже відповідь В зовсім не обов'язково означає неодмінне відхилення пропозиції А. В міг би доповнити свою репліку у один із можливих способів: «Я повинен готуватися до іспиту, але все-таки давай підемо в кіно».

Стратегія побудови умовиводів складається із: по-перше, встановлення того факту, що первинна іллокутивна мета відхиляється від буквальної мети, по-друге, виявлення самого змісту первинної іллокутивної мети.

Наведений приклад використаний для пояснення загального явища непрямих іллокутивних актів. Цей апарат містить загальну фонову інформацію, теорію мовленнєвих актів і деякі загальні принципи мовленнєвого спілкування.

В області непрямих іллокутивних актів найбільш плідним вивченням є спонукальні висловлювання. Зважаючи на прийняти вимоги ввічливості у мовленнєвому спілкуванні, нерідко буває недоречним промовляння прямих наказових висловлювань, наприклад, «вийдіть із кімнати», і тому ми шукаємо непрямі засоби для здійснення наших іллокутивних

цілей, наприклад, «я б хотіла поцікавитись, чи не будете ви такі люб'язні, залишити кімнату?». У спонукальних висловлюваннях ввічливість є основним мотивом здійснення непрямих іллокутивних актів.

Насамперед Дж. Серл пропонує розглянути висловлювання, які у стандартний спосіб використовуються для вираження непрямих прохань і інших спонукань, наприклад, наказів. На донауковому рівні ці висловлювання можна роз приділити на певні групи: група 1 – висловлювання, що стосуються здатності слухача виконати певну дію (чи не могли б ви передати сіль?, Не могли б ви розмовляти трохи тихіше?); група 2 – висловлювання, що стосуються бажання мовця або необхідності для мовця, щоб слухач виконав дію (я б хотіла, щоб ви мене покинули зараз, я була б вам вдячна, якби ви мені принесли це і таке інше); група 3 – висловлювання, що стосуються виконання дії слухачем (ви припините влаштувати такі голосні суперечки); група 4 – висловлювання, що стосуються бажання або схильності слухача виконати дію (вам зручно буде прийти до мене в середу?, чи схильні ви до того, щоб написати мені рекомендаційного листа?); група 5 – висловлювання, що стосуються причин здійснення певної дії (вам варто було б бути ввічливішим із своєю матір'ю, не варто вам їсти так багато солодкого); група 6 – висловлювання у яких один із перерахованих вище елементів входить до складу іншого, а також висловлювання, у яких експліцитне спонукальне дієслово включене в один із вищезгаданих контекстів (чи не буде це перебільшенням з мого боку, якщо я попрошу вас, щоб ви шуміли дещо тихіше?).

На основі розглянутих вище висловлювань можна зробити висновок, що не всі вони володіють спонукальною силою в якості частини їхнього значення, проте багато лінгвістів та філософів заперечують таку точку зору. Аргументом «за» може виступати твердження Дж. Серла про те, що існує можливість достатньо адекватного поєднання буквального використання висловлювання такого типу із запереченням будь-якого спонукального наміру [7, с. 204], наприклад, «я б хотіла, щоб ти зробив це для мене, але я не прошу тебе зробити це, і не вимагаю, щоб ти зробив це, і не наказую тобі зробити це».

Однак не варто без потреби примножувати значення висловлювання («бритва Оккама»). На основі власного значення висловлювання не завжди можна точно передбачити те, що має на увазі мовець, промовляючи висловлювання, а розбіжності між значенням висловлювання та наміром мовця аж ніяк не досить для встановлення неоднозначності відповідного висловлювання.

«Ці висловлювання – стверджує Дж. Серл – стандартним, зовсім звичайним, нормальним чином, фактично конвенціонально використовуються для вираження спонукання» [7, с. 205]. Існує системне відношення між цими висловлюваннями й спонукальними іллокуціями, тоді як між висловлюваннями типу: я маю вчити екзамен і актом пропозиції зробити що-небудь системного відношення немає. Додатковим свідченням на користь того, що вони стандартним чином використовуються для висловлення спонукання є той факт, що до більшості з них легко можна додати слово «будь ласка» або в кінці висловлювання або безпосередньо перед дієсловом, наприклад, я хочу, щоб ви припинили влаштувати

такий шум, будь ласка. Якщо слово «будь ласка» входить в одне із цих висловлювань, воно явно і буквально вказує на первинну іллокутивну мету висловлювання і надає йому статус спонукання, навіть, якщо буквально значення іншої частини висловлювання не є спонуканням.

Розглянуті висловлювання також не є ідіомами у звичному змісті слова. «Найбільш переконливим доказом того, що ці висловлювання не є ідіомами є та обставина, – аргументує Дж. Серл – що при їхньому вживанні для вираження непрямого спонукання вони припускають буквальні відповіді і вони передбачають, що вони вжиті буквально» [7, с. 206]. Також при розгляді таких висловлювань як ідіоми, виникають проблеми перекладу на інші мови світу. Проте всі висловлювання, не будучи ідіомами, все ж таки є ідіоматичними.

Для розглянутих висловлювань припустимі їхні буквальні значення. Так, висловлювання «я хочу, щоб ви пішли», може бути висловлене просто як повідомлення про деяке бажання, без якого-небудь спонукального наміру.

Важливо відзначити, що інтонація цих висловлювань при їхньому вживанні як непрямого прохання часто відрізняється від інтонації при їх промовлянні лише з буквальною іллокутивною силою і, часто в реальній мові інтонаційний контур буде таким, що є характерним для буквальних спонукань.

У тих випадках, коли ці висловлювання промовляються як прохання, вони все-таки зберігають своє буквальне значення і вживаються саме як висловлювання із цим значенням. Інша точка зору про те, що такі висловлювання, залежно від контексту, можуть набувати іншого значення, є помилковою. Справа в тому, що так як це характерно для непрямих мовленнєвих актів, мовець, окрім буквального значення, висловлює дещо більше. Коли одне із висловлювань вживається із первинною іллокутивною метою спонукання, одночасно також здійснюється й буквальний іллокутивний акт. У кожному з подібних випадків мовець висловлює спонукання за допомогою висловлювання питання або твердження. Однак той факт, що його первинним іллокутивним наміром є спонукання, зовсім не скасовує того факту, що він ставить запитання або формує твердження. А додатковим свідченням є те, що в наступному повідомленні про висловлювання може описуватися саме буквальний іллокутивний акт. Механізми через опосередкування яких здійснюються і розуміються непрямі мовленнєві акти, мають найзагальніший характер, пов'язаний із теорією мовленнєвих актів, принципами кооперації в мовленнєвому спілкуванні і загальною фоною інформацією і не прив'язані до якої-небудь синтаксичної форми, то чому ж все-таки справа виглядає так, що деякі синтаксичні форми функціонують у певному змісті успішніше, ніж інші? Існує суттєва різниця в непрямо-му іллокутивному потенціалі. Виникає питання: чому виявляється можливим такий стан речей, при якому деякі висловлювання не будучи ідіомами для вираження спонукання, функціонують при цьому як форми ідіоматичного вираження прохань?

Відповідь на це питання можна поділити на дві частини: по-перше, теорія мовленнєвих актів і принципи кооперації в мовленнєвому спілкуванні дійсно забезпечують каркас, в рамках якого можуть здійс-

нюватися і розумітися непрямі мовленнєві акти. Проте в рамках такого каркасу визначені форми поступово набувають статус конвенціонально встановлених стандартних ідіоматичних форм для вираження непрямих мовленнєвих актів. Не є сумнівним те, що потрібно розрізняти значення і використання; не досить загальноприйнятого є така думка, що можливі такі конвенції щодо використання форм, які не є конвенціями щодо їх значення. Вихованість є найочевиднішою мотивацією непрямого вираження прохання, а визначені мовленнєві форми у природній спосіб тяжіють до умовних вихованих засобів висловлювання непрямих прохань; по-друге, для того, аби бути, імовірним кандидатом на вираження непрямого мовленнєвого акту, висловлювання повинно бути, перш за все, ідіоматичним.

Аналіз Дж. Серла може використовуватись і для інших непрямих мовленнєвих актів, окрім спонукань. І найбільш вдалим джерелом прикладів можуть стати висловлювання, що виражають зобов'язання, особливо пропозицій та обіцянок зробити щонебудь, тут виявляються ті ж моделі, які ми виявили при аналізі непрямих мовленнєвих спонукань.

Мовець може також здійснити непрямий іллокутивний акт за допомогою твердження про свій психологічний стан, але не за допомогою питання про такий стан, так саме як і за допомогою питання про наявність певного психологічного стану у слухача, але не за допомогою твердження такого стану.

Клас непрямих зобов'язань містить також велику кількість умовних висловлювань, як у певний спосіб можна узагальнити, а саме: мовець може висловлювати непряме зобов'язання або через посередність питання про виконання підготовчої умови, що стосується його можливості зробити певну дію, або через посередність твердження про виконання такої умови;

мовець може виразити непряме зобов'язання через посередність питання про виконання підготовчої умови, що стосується бажання чи потреби слухача у тому, щоб мовець виконав дію, але не через посередність ствердження такої умови;

мовець може висловити непряме зобов'язання ствердженням, про виконання умови пропозиціонального змісту і в деяких випадках через посередність питання про виконання такої умови;

мовець може висловити непряме зобов'язання через посередність твердження про виконання відвертості, але не через питання про виконання такої умови;

через твердження існування вагомих або навіть більше, ніж вагомих причин для здійснення дії, або через посередність питання про існування таких причин (за виключенням того випадку, коли основою є потреба або бажання мовця зробити дію, але він не може запитувати про це).

Парадигма Дж. Серла не є схожою на інші, вона є єдиною оригінальною відповіддю на питання, у який спосіб ми розуміємо прохання там, де нас запитали лише про наші можливості чи здібності. Філософська парадигма у даному випадку зводиться до переліку логічно необхідних і достатніх умов для пояснення. Лінгвістична парадигма апелює до переліку

структурних правил, які повинні породжувати підлеглі поясненню явища.

Висновки

Отже, клас розбіжностей значення буквального висловлювання і значення промовленого доповнюють і є дуже важливими непрямі мовленнєві акти. Саме вони були проаналізовані у даній статті. Наприклад, маючи на увазі попросити слухача зробити щось, я висловлюю певне твердження, яке перш за все є проханням, вираженим за допомогою вербального висловлювання. Іноді мовець промовляє речення, маючи на увазі безпосередньо те, що він говорить, проте одночасно має на увазі іншу іллокуцію з іншим пропозиційним змістом.

Важливим є те, що у непрямих мовленнєвих актах мовець передає слухачеві більше змісту, ніж той, який він реально повідомляє, і він робить це, спираючись на загальні фонові знання як мовні, так і не мовні, а також на загальні здібності розумного міркування, наявність яких у слухача передбачається мовцем.

Принципи, за якими функціонують непрямі мовленнєві акти, не є прив'язаними до певної синтаксичної форми, різниця існує в непрямому іллокутивному потенціалі непрямих мовленнєвих актів.

Завдяки теорії Дж. Серла науковці звернулися до вивчення комунікативних характеристик значення. Визначення його зв'язку з інтонацією, наголосом, глибинними синтаксичними структурами стало можливим завдяки розгляду мови як засобу не тільки вираження, а також завдяки виділенню іллокутивних актів як основної одиниці комунікативних мов. Дж. Серл стверджував, що значення в більшості випадків є умовністю [8, с. 71], проте не слід абсолютизувати умовність щодо значення.

Розвиток теорії значення у комунікативному напрямку помітно вдосконалився, зваживши на концепції зв'язку між структурою висловлювань природної мови та використанням цих висловлювань у конкретних комунікативних ситуаціях, однак поштовхом до досліджень граматичної оцінки іллокутивного потенціалу висловлювання та того, як цей потенціал реалізується, стала теорія непрямих мовленнєвих актів Дж. Серла.

Список літератури

1. Алексюк І.А. Філософія мови (традиція аналітичної філософії) / І.А. Алексюк. – К. : – 2001. – 253 с.
2. Артюнова Н.Д. Метафора и дискурс : Теория метафоры / Артюнова Н.Д. – М. – 1990. – С. 53 – 68.
3. Грайс П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике, Вып. VI: Лингвистическая грамматика / П.Грайс – М. : Прогресс, 1985. – С. 217 – 237.
4. Грифцова И.Н. Проблема отношения языка и реальности / И.Н. Грифцова. – М. – 1981.
5. Клевакина Е.Б. О двух подходах к проблеме значения // Метафорические и философские проблемы языкознания и литературоведения / Е.Б. Клевакина. – Новосибирск: Наука. – 1984. – С. 66 – 77.
6. Bergmann M. Metaphorical Assertions // Hornsby J., Longworth G. Reading philosophy of Language, Selected Texts with detractive Commentary. – Blackweel Publishers, 2006 – pp. 249 – 317.
7. Searl J.R. Indirect speech acts // Cole P., Morgan J.P. Syntax and Semantics, vol.3: Speech acts. – N.Y.: Academic Press, 1975. – pp. 195 – 222.
8. Searl J.R. Literal Meaning. – Erkenntnis, 1978. – 436 p.

В статье анализируется теория непрямых речевых актов и теория значений, а также основные проблемы в способах и процессах передачи значения речником слушателю.

L. Kondratiuk

THE ROLE OF INDIRECT SPEECH ACTS IN COMMUNICATIVE DISCURS

The article is devoted for the theory of indirect speech acts and the theory of meaning. The main problem was to analyze the way and process of meaning's transfer from speaker to listener.

УДК: 316.334:1(045)

I.В.Литовченко

СОЦІАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО АНАЛІЗУ

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

У статті розглядаються різноманітні концепції генезису соціального інституту та здійснюється їх соціально-філософський аналіз. Обґрунтовується роль і місце соціального інституту як основного елемента в соціальній структурі суспільства.

Вступ

Суспільство – це надзвичайно складна система, що має свою внутрішню соціальну структуру. Формування оптимальної структури суспільства є актуальною проблемою протягом усієї історії його соціального розвитку. Під соціальною структурою розуміють будову суспільства в цілому, сукупність стійких зв'язків між його основними функціональними взаємодіючими сферами (політикою, економікою, культурою, освітою тощо), що виступає як сукупність форм соціальної організації та діяльності. В такому випадку її елементами є окремі сфери життєдіяльності людей та відповідні їм соціальні інститути [1, с.209]. Соціальна структура характеризується стійкими зв'язками та взаємозалежностями між будь-якими елементами суспільства, кореляцією; регулярністю, стійкістю, повторюваністю взаємодій; наявністю рівнів, ієрархії; регулюючим, динамічним контролем за поведінкою елементів тощо [2, с.186]. Основним елементом соціальної структури суспільства є соціальний інститут, який координує та інтегрує безліч індивідуальних дій людей, упорядковує соціальні відносини в певних сферах суспільного життя. Соціальні інститути взаємодіють з іншими елементами соціальної структури (соціальні спільноти, соціальні групи, соціальні ролі і статуси та ін.), утворюючи основу суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій

Проблема вивчення соціальних інститутів бере свій початок ще з періоду становлення та інституціоналізації соціології як науки. Так, ще в працях О. Конта, Г. Спенсера та Е. Дюркгейма піднімається питання вивчення соціальних інститутів і займає провідні позиції, адже вони пояснюють певні аспекти розвитку людського суспільства.

Філософська розробка поняття «соціальний інститут» бере початок у працях А. Гелена (філософія інститутів), К. Касторіадіса в межах концепту «експліцитної уяви», Е. Макінтайра у зв'язку з практикою. Своєрідну інтерпретацію соціального інституту пропонує М. Бубер у площині дистанції між Я і Воно, тобто дистанції між почуттям (внутрішнім) і інститутом (зовнішнім). Концепція соціального інституту М. Бубера багато в чому спирається на розрізнення Ф. Тьонісом у контексті формальної соціології спільноти і суспільства.

Саме поняття «соціальний інститут» увів до наукового вжитку Т. Веблен, який, на відміну від Г. Спенсера, мав власні погляди щодо сутності со-

ціального інституту. Т. Веблен називав інститутами звички та стереотипи мислення і поведінки, що поділяються великою кількістю членів суспільства. Таке розуміння соціального інституту відноситься до наукового арсеналу «старого або традиційного» інституціоналізму [3, с.50]. На протипагу «природному» обґрунтуванню виникнення інститутів, до цього поняття залучаються, зокрема, М. Вебером та К. Марксом, елементи «штучності», або соціальної інженерії. Інститути починають розглядати як конструкти, що склалися в результаті послідовно проведеної людьми об'єктивації реальності. [4, с. 13]. В межах будь-якого соціального інституту поведінка індивіда регулюється відповідно до норм, правил та стандартів, що відповідають його діяльності та потребам суспільства, які він задовольняє.

Важливе місце у розвитку концепції соціального інституту займає структурно-функціональна теорія Т. Парсонса. Він розглядає суспільство як систему соціальних відносин та соціальних інститутів. Останні являють собою специфічні вузли чи скріплення соціальних відносин і як такі складають статусно-рольову структуру суспільства. Загалом у теорії соціальних інститутів Т. Парсонса міститься два компоненти: функціонально-рольовий і ціннісно-нормативний. Функціональний аспект у розумінні соціальних інститутів розвиває Н. Луман. У поняттєвих межах теорії систем, на його думку, інститути виконують функцію розвантаження і водночас стабілізації очікувань поведінки й очікування очікувань індивідів. Що ж до нормативістського підходу, тут соціальні інститути тлумачаться як системи правил, кодів, смислів. Цей підхід представлений у сучасній політичній філософії Заходу у працях Дж. Роулз у теорії справедливості, П. Рікера – у феноменології самості, Ю. Габермаса – в комунікативній теорії [4, с. 14]. Такі погляди щодо вивчення поняття соціального інституту є досить популярними у соціально-філософській думці, але не розкривають повністю його сутності.

Постановка завдання

Основною метою даної статті є соціально-філософське осмислення генезису, сутності та функціональності соціальних інститутів у соціальній структурі суспільства з метою пошуку принципово нових ідей, підходів та напрямків, орієнтованих на відкриття нових перспектив та механізмів інституційної еволюції сучасних суспільств.

Основна частина